

УДК 378.147[37.011.3-051]

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО РОБОТИ В КЛАСАХ З ІНКЛЮЗИВНОЮ ОСВІТОЮ

Володимир Бондаренко

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і
практики технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0003-0495-9756
nv1287@ukr.net

Надія Вовк

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії і
практики технологічної та професійної освіти
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька обл., Україна
ORCID ID 0000-0001-8076-6791
nadiyavovk@ukr.net

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність впровадження інклюзивної освіти в навчальний процес загальноосвітньої установи, її інноваційний і творчий характер; визначено особливі освітні потреби у здобувачів середньої освіти з обмеженими можливостями; доведено значущість трудового навчання як одного з основних компонентів освітньої програми закладу; проаналізовано досвід попередників з питання підготовки фахівця до роботи з дітьми із особливими освітніми потребами та виокремлено основні вимоги до його професійної підготовки; проаналізовано загальноприйняті моделі навчання, серед яких виділяють пасивну, активну й інтерактивну та доведено ефективність застосування останньої у роботі з дітьми з ООП; подано особливості організації уроку трудового навчання в інклюзивному класі, які базуються на принципах педагогіки, психології, методики, дидактики, етики тощо.

Ключові слова: інклюзивна освіта; інклюзивне середовище; діти з особливими освітніми потребами; професійна готовність; психологічна готовність; модель навчання; інтерактивна модель навчання.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Стрімкий розвиток усіх сфер діяльності, де основним ресурсом є людина, вимагає від неї володіння певними базовими компетентностями, які дозволять їй виконувати професійні завдання на належному рівні. Але інтеграція України в європейський простір ставить нові вимоги до членів суспільства, а саме: готовність до постійного самовдосконалення, гнучкості, самостійного прийняття рішень в екстремальних умовах, брати відповідальність за свої вчинки, тощо. Тому лише всебічно розвинена та гармонійна особистість здатна до імплементації відповідних вимог, що є головною метою вітчизняної освіти й виховання.

Основним та першочерговим аспектом у становленні розвиненої й гармонійної особистості є освіта. Як зазначено у ст. 3 п. 1, 2 Закону України «Про освіту»: «кожен має право на якісну та доступну освіту; в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак» (*Закон України «Про Освіту»*, 2017). Зараз великого значення набуває інтеграція людей з обмеженими можливостями здоров'я у повсякденне життя суспільства, що багато в чому обумовлено неприпустимістю поділу соціуму за ознаками. Тому залучення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в освітній процес завдяки створенню інклюзивних класів в закладах загальної середньої освіти є процесом неминучим. Процедура впровадження інклюзивного навчання має інноваційний і творчий характер, оскільки пов'язана із постійним пошуком нових та ефективних способів організації навчання з урахуванням особливостей освітніх потреб його учасників.

Трудове навчання поряд з іншими предметами, які є невід'ємними компонентами освітньої програми закладу, покликані виконувати ряд завдань, метою яких є формування індивіда технологічно освіченого, готового до самостійного життя, зі здатністю до перетворювальної діяльності в умовах сучасного високотехнологічного, інформаційного суспільства. Тому роль саме вчителя трудового навчання та технологій украй важлива для адаптації дитини з певними психо-фізичними вадами здоров'я до успішної взаємодії із соціумом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інклюзивної освіти відносно нове й недостатньо досліджене, враховуючи сфери його застосування. Але багато науковців та вчених (як зарубіжних, так і вітчизняних) уже представили свої напрацювання в досліджуваній царині. Так, проблема інклюзивної освіти цікавить Л. Аксьонову, А. Аніщук, В. Бондар, Е. Данілавічюте, О. Добровіцьку, І. Калиновську, А. Колупаєву, В. Прокопчука, І. Садову, Л. Талдонову, З. Удич та ін.

Проблема впровадження інклюзивної освіти на уроках трудового навчання знайшла відображення в працях Т. Бербець, В. Дрозденко, Н. Дідусенко, Е. Каликової, Н. Хафицовой та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є охарактеризувати основні вимоги до підготовки вчителя трудового навчання до роботи в класах з інклюзивною освітою та організації освітньої діяльності дітей

з ООП на уроках трудового навчання.

Результати дослідження. Особистість майбутнього громадянина формується від народження і протягом усього життя, залучаючи до цього процесу всі соціальні інститути: виробництва (економіка, промисловість, сільське господарство); відтворення життя суспільства (сім'я (шлюб, родинні зв'язки), освіта); відбору, збереження й передачі цінностей існування та розвитку суспільства, особистості (культура, наука, релігія, ідеологія); адміністрування та регулювання суспільними відносинами (право, мораль, віросповідання, політика, держава); забезпечення (охорона здоров'я, природо-збереження, фінанси).

Сьогодні одним із пріоритетних напрямків державної політики в сфері освіти є створення таких універсальних умов для безперешкодного навчання й спілкування, які забезпечать повноцінне залучення дітей з певними вадами здоров'я в освітній простір спочатку середньої школи, а далі й закладу вищої освіти, що сприятиме ефективній організації подальшої професійної діяльності.

Сукупність прийомів, які покликані забезпечити доступність й створення однакових можливостей для осіб із особливостями психофізичного розвитку у всіх сферах життєдіяльності суспільства і є не що іншим, як безперешкодне середовище. Звідси походить і тлумачення безбар'єрного освітнього простору – доступне оточення для здобувачів освіти з ООП, що гарантує спільний процес навчання у загальноосвітніх установах, а також рівний доступ до освітніх ресурсів. Безперешкодна освіта – базис функціонування інклюзивної практики в освітніх закладах, де недопустима будь-яка дискримінація учнів за різноманітними ознаками та робота направлена на створення спеціальних умов для дітей, які мають особливі освітні потреби. Закон України «Про освіту» досить чітко окреслив інклюзивне навчання як «систему освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» (Закон України «Про Освіту», 2017, ст. 1, п. 12) а інклюзивне освітнє середовище тлумачиться як «сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей» (Закон України «Про Освіту», 2017, ст. 1, п. 13). Тому головне завдання педагога в цьому процесі – бути готовим працювати з такими дітьми, мати відповідну психолого-педагогічну підготовку, застосовувати адекватні програми і методи навчання, що відповідають реальному віковому періоду і реальним можливостям дітей з вадами розвитку та цілям їх виховання.

Готовність вчителя навчати дітей з ООП визначається двома

характеристиками: професійною та психологічною. *Професійна готовність* включає: 1) інформаційну обізнаність про законодавство в галузі інклюзивної освіти; 2) знання основ спеціальної психології та корекційної педагогіки; 3) знання індивідуальних відмінностей дітей; 4) володіння педагогічними технологіями в роботі з різними категоріями дітей з ООП; 5) застосування варіативності у процесі навчання (Бондар, 2019, с. 87). У свою чергу *психологічна готовність* – це: 1) емоційне прийняття дітей з різними типами особливих освітніх потреб; 2) готовність до залучення дітей з ООП до діяльності на уроці; 3) задоволеність власною педагогічною діяльністю (Бондар, 2019, с. 87). Щоб забезпечити якісне навчання та оволодіння базовими навичками й вміннями дітей з ООП, фахівець повинен вміти здійснювати процес індивідуалізації і диференціації освітнього процесу стосовно освітніх стилів, здібностей та додаткових потреб дитини. Для цього вчитель працює разом із асистентом й іншими фахівцями.

Процес становлення особистості учня під час навчання в умовах загальноосвітнього класу першочергово має бути націлене на формування у дітей віри в свої власні сили, у власні можливості, оскільки життєстверджуючий тонус повсякденного життя школяра спирається перш за все на успіхи в його основній праці – навчанні (Садова, 2015).

Праця є основною формою діяльності людини, спрямованої на зміну та перетворення природи та самого себе. У праці здійснюється всебічний розвиток розумових та фізичних здібностей людини, становлення та розвиток особистості.

Діяльність школярів в умовах трудового навчання сприймається в безпосередній єдності з об'єктивною реальністю. В процесі праці діти активно впливають на матеріальний світ, пізнають його, розвивають дрібну моторику, формується мислення, свідомість, моральні якості, інтереси, соціальні мотиви та потреби дітей.

Трудове навчання має первинне значення в процесі соціалізації дітей з особливими потребами, адже воно формує пізнавальну активність індивіда в цілому; підвищує рівень соціальної компетентності; відкриває світ різноманітних професій і підвищує рівень обізнаності в них; допомагає отримати професійні навички, які нададуть можливість успішно пристосуватись й адаптуватись в суспільстві.

Т. Бербец зауважує необхідність уроків трудового навчання як важливого засобу розвитку психічних та моральних сторін особистості. Дослідниця говорить, що заняття трудовою діяльністю завжди були і будуть фізичною та інтелектуальною потребою; «цей предмет тісно пов'язаний з політехнічною підготовкою школярів, яка дає знання основ сучасної техніки, її технологій та

знайомить з організацією виробництва; трудове навчання знайомить школярів з загальними трудовими знаннями та навичками, навчає творчо ставитись до праці. Відтак, виникає потреба у підготовці вчителів до створення умов для самореалізації та розкриття творчої індивідуальності кожної дитини, зокрема дитини з особливими потребами на уроках трудового навчання» (Бербец, 2019, с. 11).

Учитель трудового навчання в ході своєї професійної діяльності має орієнтуватись не лише на індивідуальні особливості, але і можливості кожного учня; особливу увагу слід приділяти формуванню загальнотрудових компетентностей; розвитку особистісних якостей, які стануть в нагоді учневі на будь-якому виробництві, у будь-якому колективі. Ефективна реалізація завдань саме трудового навчання в процесі становлення всебічно розвиненої, гармонійної особистості, яка комфортно співіснує та розвивається у суспільстві, залежать від дотримання певних етапів чи то кроків підготовки вчителя досліджуваного фаху до роботи в класах з інклюзивною освітою (рис. 1).

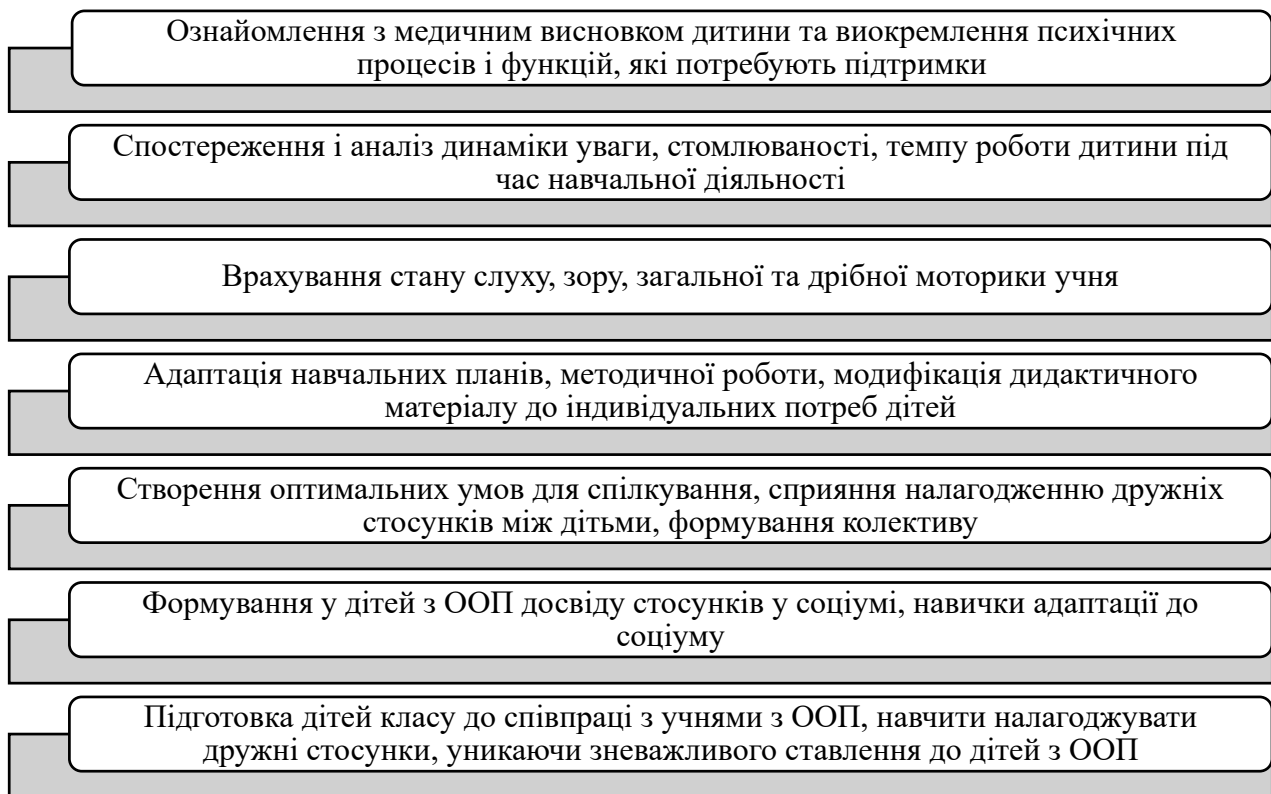

Рис.1. Етапи підготовки вчителя трудового навчання до роботи в класах з інклюзивною освітою

Основною формою організації освітнього процесу в будь-якому навчальному закладі є урок. Від його організації залежить результативність роботи кожного учня. Урок трудового навчання в класі, де є імплементація

інклюзивної практики, відображає ознаки як загальноосвітньої школи, так і спеціальної. Вчитель має слідувати організаційним, дидактичним, психологічним, етичним і санітарно-гігієнічним вимогам, які взаємозалежні й доповнюють одна одну.

За останні роки на основі певних методичних засад в Україні сформувались наступні моделі навчання: пасивна, активна та інтерактивна. Основою *пасивної моделі* є суб'єкт-об'єктний зв'язок вчителя та учнів, де фідбек між учасниками освітнього процесу виражений слабо. *Активна модель* також ґрунтується на суб'єкт-об'єктних відносинах, але відмінність від попередньої полягає в тому, що об'єктом виступає не цілий клас, а кожен учень окремо. *Інтерактивна модель* докорінно відрізняється від двох попередніх тим, що базується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії між вчителем та учнями (рис. 2). Це означає, що учні приймають активну участь в плануванні, організації та оцінці власної діяльності, при цьому роль самого педагога перетворюється з джерела інформації на провідника, куратора і координатора самостійної навчальної діяльності учнів. Це вимагає від фахівця повного занурення в свою діяльність, так як він обирає індивідуальну траєкторію розвитку кожного учня, беручи до уваги його інтелектуальні можливості та темп засвоєння інформації; він формує ряд навчальних завдань, обираючи різні засоби: інформаційно-комунікаційні технології, електронні ресурси, інтернет джерела тощо.

Критерії порівняння	Моделі	
	<i>Пасивна/Активна</i>	<i>Інтерактивна</i>
<i>Роль вчителя</i>	Викладач – джерело інформації, лідер, командир, основа ролі – активність, це фільтр, що пропускає через себе навчальну інформацію. Роль стабільна й незмінна	Вчитель стимулює учасників навчання до самостійного пошуку; здійснює педагогічний супровід навчально-виховного процесу та процесу взаємодії студентів, їх спілкування, виконуючи функції помічника, консультанта; це помічник у роботі, один із джерел

			інформації; виступає в різних ролях: лідера, комунікатора, психолога та ін.
<i>Роль учня</i>	Пасивна		Активна
<i>Переваги</i>	Спрощення методики; економія часу на підготовку уроку та перевірку робіт; гарне запам'ятовування матеріалу	Індивідуалізація навчального процесу; активізація навчальної діяльності	Розвиток особистості учнів, самостійність, самоосвіта, саморозвиток, застосування сучасних засобів і способів діяльності
<i>Недоліки</i>	Робота в однаковому темпі з усіма учнями; орієнтація на середнього учня; обмеження індивідуального розвитку	Індивідуалізація займає багато часу й сил у вчителя; її неможливість при великій кількості учнів; індивідуальний розвиток залежить від бажання педагога	Складність управління навчальною діяльністю; необхідність використання в навчальному процесі різних способів пізнання, засобів і джерел навчання

Рис.2 Моделі навчання та їх порівняльна характеристика

Перевага інтерактивної моделі навчання очевидна, так як вона створює найбільші можливості для становлення особистості учня; формує пізнавальну активність, самостійність, прагнення до самоосвіти і саморозвитку, залучаючи сучасні засоби й способи діяльності. Тому ми вважаємо, що застосування цієї моделі навчання у роботі в інклюзивних класах допоможе досягти основної мети інклюзивної освіти – задовольнити індивідуальні освітні потреби усіх учнів; отримати базові знання, уміння та навички; адаптуватись у соціумі.

Використовуючи інтерактивну модель взаємодії між вчителем та учнями, основний акцент має бути на спілкуванні в парах, групах, адже так формується активна життєва позиція, розширюється спектр знань, вмінь та навичок, діти не бояться висловлювати свої думки, розвиваються творчі здібності, мова, відповідальність за спільну співпрацю. Учні завдяки один одному і під пильним наглядом педагога систематизують, аналізують, конкретизують й коригують уявлення та поняття.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, підготовка вчителя трудового навчання до роботи у класах з інклюзивною освітою – процес нелегкий і вимагає виконання ряду умов, а саме: професійна і психологічна підготовка; орієнтація у величезному арсеналі технологій навчання; вміння адаптувати елементи програми під індивідуальні

особливості учнів з ООП; творча модифікація дидактичних засобів навчання; організація освітнього процесу на принципах зацікавленості й залучення до освітньої діяльності; орієнтація на групові, активні, інтерактивні методи навчання; постійний фідбек з батьками, колегами, асистентами; регулярний самоаналіз та рефлексія професійної діяльності з подальшим коригуванням для поліпшення освітнього процесу. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо в розробці методики роботи на уроках трудового навчання в інклюзивних класах на основі інтерактивної моделі навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бербец, Т. (2019). Підготовка майбутніх учителів трудового навчання до роботи в закладах середньої освіти в умовах інклюзії. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій: теорія, досвід, проблеми*, 2, 9–11.
2. Данілавічюте, Е. (2018). Діти з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі. *Особлива дитина: навчання і виховання*, 3, 7–19.
3. Закон України «Про освіту» №38-39, розд.І ст.1. (2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top>
4. Качалова, Т. *Формування інклюзивної культури закладу вищої освіти*. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/956/1/8.pdf>.
5. Колупаєва, А. (2007). *Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. Київ.
6. Реброва, О. *Інклюзивне навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: опитувальник для батьків*. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/download/128/120>.
7. Садова, І. (2015). Проблеми та перспективи впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Молодь і ринок*, 9, 77–82.
8. Бондар, К. (Ред.). (2019). *Теорія і практика інклюзивної освіти*. Кривий Ріг.

PREPARING A HANDICRAFT TEACHER TO WORK IN CLASSES WITH INCLUSIVE EDUCATION

Volodymyr Bondarenko

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Practice of Technological and Vocational Education
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0495-9756
nv1287@ukr.net

Nadiya Vovk

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor the Department of Theory and Practice of Technological and Vocational Education
SHEI “Donbas State Pedagogical University”
Sloviansk, Ukraine
ORCID ID 0000-0001-8076-6791
nadiyavovk@ukr.net

Abstract. The fast development of society and all spheres of activity, where the main resource is man, requires a new vision of our existence. Only a highly developed and harmonious personality will be able to fully function in such an environment. Implementing everyone's right to receive quality education, to acquire a number of competencies that will help to realize themselves in professional activities requires the search of new techniques, technologies, methods and teaching aids. And in the current conditions of reforming and modernizing education, building the New Ukrainian School, the problem of implementing inclusive education for children is quite relevant.

The purpose of this study is to characterize the basic requirements for the preparation of teachers of labor education to work in classes with inclusive education and organization of activities of children with special educational needs in the lessons of labour education

The article substantiates the relevance of the introduction of inclusive education in the educational process of the educational institution, its innovative and creative nature; identified special educational needs of students with secondary education with disabilities; the importance of labour training as one of the main components of the educational program of the institution is proved; the experience of predecessors on the issue of training a specialist to work with children with special educational needs is analysed and the main requirements for his professional training are highlighted; the generally accepted models of education are analysed, among which passive, active and interactive ones are distinguished and the efficiency of the latter's application in work with children with SEN is proved; features of the organization of the lesson of labour training in an inclusive classroom, which are based on the principles of pedagogy, psychology, didactics, ethics, etc. are presented.

Key words: inclusive education; inclusive environment; children with special educational needs; professional readiness; psychological readiness; learning model; interactive learning model.

REFERENCES

1. Berbets, T. (2019). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv trudovoho navchannia do roboty v zakladakh serednoi osvity v umovakh inkliuzii [Preparation of future teachers of labor education for work in secondary education institutions in the conditions of inclusion]. *Current problems of handicraft teachers' preparation: theory, experience, problems*, 2, 9–11. [in Ukrainian].
2. Danilavichiutie, E. (2018). Dity z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkliuzyvnomu seredovyshchi [Children with special educational needs in an inclusive environment]. *Special needs child: education and upbringing*, 3, 7–19. [in Ukrainian].
3. *Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On Education"]* №38-39, part I art.1. (2017) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#top> [in Ukrainian].
4. Kachalova, T. *Formuvannia inkliuzyvnoi kultury zakladu vyshchoi osvity [Formation of inclusive culture of higher education]*. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/bitstream/123456789/956/1/8.pdf> [in Ukrainian].
5. Kolupaieva, A. (2007). *Kontseptualni aspekty inkliuzyvnoi osvity. Inkliuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia [Conceptual aspects of inclusive education. Inclusive school: features of organization and management]*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Rebrova, O. *Inklyuzyvne navchannia ditei z kompleksnymy porushenniamy rozvytku: opytuvalnyk dlia batkiv [Inclusive education of children with complex developmental disorders: a questionnaire for parents]*. URL: <https://spp.org.ua/index.php/journal/article/download/128/120> [in Ukrainian].
7. Sadova, I. (2015). Problemy ta perspektyvy vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Problems and prospects for the implementation of inclusive education in Ukraine]. *The youth and the market*, 9, 77-82. [in Ukrainian].
8. Bondar, K. (Ed.). (2019). *Teoriia i praktyka inkliuzyvnoi osvity [Theory and practice of inclusive education]*. Kryvyi Rih. [in Ukrainian].

Матеріали надійшли до редакції 02.04.2022 р.